

Research Article

Submission Date

15 / 11 / 2024

Admission Date

26 / 12 / 2024

Theophrastus'un Hayvanlara Felsefi Yaklaşımı

Theophrastus' Philosophical Approach to Animals

Ece Kaya¹

Kaya, E. (2024). Theophrastus'un Hayvanlara Felsefi Yaklaşımı. *Journal of Environmental and Natural Studies*, 6 (3), 377-387. DOI: <https://doi.org/10.53472/jenas.1567988>

Öz:

Theophrastus, insanların hayvanlara karşı ahlâkî sorumlulukların varlığını vurgulayan ve bu sorumlulukların insanların hayvanlara karşı etik görevleri arasında yer alması gerektiğini savunan bir anlayış benimseyerek döneminin hâkim Aristotelesçi bakış açısından farklı bir yaklaşım sergilemiştir. Theophrastus, hayvanlara gereksiz yere acı çektirmenin ahlâkî ve etik açıdan yanlış olduğuna inanmış ve insanlar ve hayvanlar arasında doğal bir akrabalık bulunduğunu savunmuştur. Bu akrabalığın kökenini de biyolojik benzerliklerin yanı sıra hayvanların akıl ve zekâyâ dayalı yetileri ile duyarlı varlıklar olmaları üzerine temellendirmiştir. Theophrastus, etik gerekçelerle hayvanların kurban edilmesine karşı çıkmıştır. Böylece bu çalışmanın amacı, Theophrastus'un hayvanlara yönelik felsefi yaklaşımı ve bu yaklaşımın dayandığı etik gerekçeleri ayrıntılı bir şekilde incelemektir. Bu nedenle çalışmada ilk olarak Antik Yunan uygarlığında hayvan kurbanı, vejetaryen beslenme ve hayvan algısı açıklandıktan sonra Theophrastus'un hayvan kurbanı ve et tüketimine karşı öne sürdüğü etik gerekçeler ile hayvanların zeki ve duyarlı varlıklar olduğuna dair argümanları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Nitel araştırma yöntemi benimsenen çalışmada literatür taraması ve betimsel içerik analizi yöntemleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Ahlâkî Statü, Hayvan Etiği, Hayvan Hakları, İnsan-hayvan Ayrımı, Theophrastus.*

ABSTRACT:

Theophrastus adopted an approach that emphasized the existence of moral responsibilities that humans have towards animals and argued that these responsibilities should be considered among the ethical duties that humans owe to animals, thereby presenting a perspective that differed from the dominant Aristotelian view of his time. He believed that causing unnecessary suffering to animals was morally and ethically wrong and argued for the existence of a natural kinship between humans and animals. Theophrastus based this kinship not only on biological similarities but also on the intellectual capacity and sensitivity of animals as sentient beings. He opposed animal sacrifice on ethical grounds. The aim of this study is therefore to examine in detail Theophrastus' philosophical approach to animals and the ethical justifications that underpin this approach. Therefore, the study first explains the practices of animal sacrifice, vegetarianism and the perception of animals in ancient Greek civilization and then analyses Theophrastus' ethical arguments against animal sacrifice and meat consumption as well as his claims regarding animals as intelligent and sentient beings. The study adopts a qualitative research methodology, using methods of literature review and descriptive content analysis.

KEYWORDS: *Moral Status, Animal Ethic, Animal Rights, Theophrastus, Human-animal Divide.*

¹ **Corresponding Author:** Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, eeceaksoy@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3287-6958.

GİRİŞ:

İnsanların hayvanları² çeşitli şekillerde kullanması ve onlardan faydalanması sadece modern çağın bir özelliği değildir. Bu tür bir sahiplenme, tarih boyunca insan toplumlarının parçası olmuştur. Antik Yunan uygarlığında da insan ve hayvan arasında bir yandan derin bir ayırım görülürken diğer yandan yakın bir ilişki de bulunmuştur. Bu yakın ilişkiye rağmen tarihsel süreçte insan ve hayvan arasında ayırım, insanların kendilerini hayvanlardan ve doğanın geri kalanından mümkün olduğunca ayırma ve farklı biçimde tanımlama çabalarında kendini göstermiştir. Bu durumun temel nedeni ise insanı doğanın merkezine yerleştiren ve diğer tüm canlıları insanın hizmetine sunulmuş olarak gören antroposantrik bakış açısıdır. Bu bakış açısına rağmen insanları diğer hayvanlardan ayıran unsurlardan çok, ortak özelliklerin varlığını ortaya koyan felsefi tartışmalar ve çalışmalar da bulunmaktadır (Akademik literatürde hayvanların ahlâki statüsüne dair hayvan etiği alt disiplini içerisinde yer alan bu tartışmaların Antik Yunan uygarlığında ilk örnekleri MÖ 6. ve 5. yüzyıllarda Pythagoras ve Empedokles gibi düşünürlerle başlamaktadır).³ Bu tartışmaları gerçekleştiren düşünürlerden biri de Milattan Önce (MÖ) 371–287 yılları arasında yaşayan Aristoteles'in öğrencisi ve meslektaşı olan Theophrastus'tur. Theophrastus (veya Theophrastos), Atina'da Platon'un kurduğu Akademi'de öğrenim görmüştür (Coonen, 1957: 404). Bu eğitim sırasında Aristoteles ile birlikte çalışmıştır. Bir dönem ayrılan yollarının ardından Aristoteles ile tekrar bir araya gelerek Atina'da yeni bir eğitim kurumu olan Lykeion'u kurmuşlardır (Coonen, 1957: 405). Aristoteles'in ölümünün ardından Theophrastus, okulun başına geçerek otuz yıl boyunca bu görevi sürdürmüştür. Theophrastus'un Antik Çağ'da ünlü olan profesyonel etik anlayışı, Aristotelesçi sistemin dönemin tüm bilgi alanlarında eleştirel biçimde geliştirilmesine katkı sağlamıştır (Rubner, 1985: 283). 232.808 satırdan oluştuğu bilinen 227 bilimsel eserin yaklaşık yüzde onu günümüze ulaşabilmiştir (Coonen, 1957: 405; Laertius: 1959: 489-503). Bilinen eserlerinden "Bitkiler Tarihi (İng. Enquiry into Plants) ve Bitkilerin Açıklaması" (İng. *Plant Explanations*) adlı kitapları ile botanik biliminin kurucusu olarak kabul edilmiştir. Theophrastus'un ilgi alanı sadece botanik ile sınırlı kalmamış din, siyaset, etik, retorik, eğitim, mantık, matematik, astronomi, fizik tarihi, mineraloji, meteoroloji ve psikoloji gibi birçok alanda da eserler vermiştir (Coonen, 1957).

Bu çalışmada Theophrastus'un hayvanlara felsefi yaklaşımı, Antik Yunan uygarlığı ve Antik Yunan felsefesi çerçevesinde ele alınarak Batı felsefesiyle sınırlandırılmıştır. Bu sınırlamanın temel gerekçesi, Theophrastus'un yaşamış olduğu dönemin ve felsefi üretiminin Batı felsefesinin gelişimi çerçevesinde yer almasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Theophrastus'un fikirleri, Aristotelesçi sistemin devamı ve genişlemesi niteliğinde olmakla birlikte ondan önemli farklılıklar da göstermektedir. Bu farklılıklar, Theophrastus'un çalışmasının temel nedenlerinden biridir. Çünkü Theophrastus, Aristoteles'in takipçisi olmasına rağmen hayvanlara karşı ahlâki sorumlulukların varlığını vurgulayan ve bu sorumlulukların insana düşen etik görevler arasında yer alması gerektiğini savunan bir yaklaşıma sahiptir. Bu nedenle bu çalışmanın önemi, Antik Çağ'da hayvanların ahlâki statüsüne ilişkin Türkçe literatürdeki yayınların sınırlı olması ve özellikle Theophrastus özelinde bir çalışmaya Türkçe literatürde rastlanmamış olmasından da ileri gelmektedir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş ve literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Bunun yanı sıra Theophrastus'un eserleri incelenirken betimsel içerik analizi yöntemi de uygulanmıştır.

1. Antik Yunan Uygarlığında Hayvan Kurbanı, Vejetaryen Beslenme ve Hayvan Algısı

Antik Yunan uygarlığı, Erken Tunç Çağı'ndan itibaren hem tarım hem de hayvancılıkla uğraşan karma bir kültür olmuştur (Lonsdale, 1979: 147). Bölge, kurak iklimi, engebeli ve kayalık topraklara sahip zorlu coğrafyasıyla halkın temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadar tahıl üretebildiği ve dayanıklı sığır türlerinin yetiştirebildiği bir yer olmuştur (Lonsdale, 1979: 147- 150). Zengin toprak sahipleri, at ve büyükbaş hayvan yetiştirebilirken köylüler daha çok küçükbaş hayvan (koyun, keçi, domuz) yetiştirmiştir. Antik Çağ'da hayvanlar, insanların günlük yaşamının önemli bir parçası olmakla birlikte kurban, gıda, hammadde, ulaşım aracı, ev hayvanı, gibi çeşitli farklı işlevler üstlenmiştir. Aynı zamanda bilimsel araştırmalarda incelenmiş, statü sembolü olarak kullanılmış ve egzotik hayvanların yer aldığı gösterilerle eğlence kaynağı olmuştur.

Antik Yunan uygarlığında hayvanlara bakış açısı ağırlıklı olarak antroposantrik bir temele sahiptir. Ancak, insanın hayvanlarla ilişkisi karmaşıktır. Bu durum ne yalnızca insanların üstünlüğü ne de hayvanların tahakkümünden ibarettir. Bu karmaşıklıkta akıldan tutarak hayvan algısına bakıldığında ilk olarak yaratılış mitlerinde hayvanların yer almadığı ve insana tanrı tarafından adalet ilkesinin verildiği görülmektedir (Hesiodos, 2016). Öte yandan yarı insan yarı hayvan biçimindeki varlıklar, Yunan mitolojisinde sıkça karşımıza çıkar ve insan ile hayvan arasındaki ilişkinin karmaşıklığını yansıtır. Ayrıca Yunan mitolojisinde tanrıların hayvan biçimlerine bürünmesi veya hayvanlarla etkileşime girmesi gibi anlatılar da mevcuttur. Bu tür hikayeler, Yunan mitolojisinin antroposantrik ve antropomorfik yapısına rağmen insan ve hayvan arasındaki sınırların esnek olduğunu ve iki varlık türü arasında bir süreklilik bulunduğunu göstermektedir. Lonsdale (1979: 156), 5. yüzyıla kadar hayvanları tanımlamak için genel bir kelime veya terimin (*zoon*)

² Bu çalışmada "hayvan" terimi, hayvanlar aleminin etolojik çeşitliliği ve antroposantrizmin farklılıkları tek bir sınıfa indirgeme eğilimi göz önünde bulundurularak yalnızca kısa ve pratik bir ifade sağlamak amacıyla "insan olmayan hayvan" veya "insan-dışı hayvan" anlamında kullanılmıştır.

³ Bu tartışmalara dair kapsamlı bir değerlendirme için bkz. Kaya (2024).

kullanılmaya başlanmamasının dikkat çekici olduğunu belirtmektedir. Bu durum Steiner'in tespiti ile de uyumludur. Steiner'e (2005: 39) göre, Antik Yunan uygarlığında Presokratik dönemde doğa, kutsal bir bütün olarak algılanmakta ve henüz mitolojik dünya görüşünden tamamen kopulmamıştır. MÖ 5. yüzyılda bu anlayış değişmeye başlamış ahlâkî sorumluluk ve ruh kavramına daha fazla önem verilen biçimde insanın tasavvuru ortaya çıkmıştır. Bu dönüşüm, insan ve hayvan kavrayışlarını ve aralarındaki sınırın belirlenmesini de etkilemiştir. Benzer biçimde Ryder da (2000: 17) antik dönemin hayvanlara yönelik tutumunda öne çıkan felsefi düşünce ekollerini animizm, vitalizm, mekanizm ve antroposantrizm olarak sınıflandırmıştır. Animizm özellikle Pythagoras gibi düşünürler ile ilişkilendirilmiştir. Vitalist ekolde organik ve inorganik varlıklar arasındaki fark kabul edilerek ruh ve beden arasındaki karşılıklı bağımlılığı vurgulanmıştır (Ryder, 2000: 17). Vitalist olarak kategorize edilen Aristoteles, insanların hayvan olduğunu kabul etmekle birlikte onları doğal hiyerarşinin en üstüne yerleştirmiş ve hayvanların varlık nedenini insanın amaçlarına hizmet etmek olarak görmüştür (Aristoteles, 2002: 18-19). Bunun nedeni ise hayvanların akıl ve konuşma gibi bilişsel yetilerden yoksun olmasıdır. Böylece insan ve hayvan arasında arkadaşlık ve adalet ilişkisinin kurulamayacağı kabul edilmiştir (Aristoteles, 2014: 221-221, 416). Mekanizm ise insanlar ve hayvanları ruhsuz, cansız maddeden farksız makineler olarak görmüştür. Antroposantrizm dışındaki ekoller için insan ve hayvan arasındaki süreklilik bir dereceye kadar kabul edilmiş, insan ve hayvan arasında görülen farklılık ise ruh veya akıl gibi yetilerin veya karakterlerin sadece insana özgü olmasından çok, insanda daha belirgin olduğuna dair bir inanç temelinde derece farklılığı olarak kalmıştır (Ryder, 2000: 18). Antroposantrik bakış açısında ise insan ve hayvan arasındaki akıl ve konuşma yetisine dayalı bu uçurum temel bir yer işgal etmiştir. Aristoteles ile başlayan ardından Stoacı düşünce ve Hristiyanlık ile günümüze kadar ulaşan bu bakış açısı, Sorabji'ye (1995: 13) göre, öncelikle etik alanında olmak üzere din ve psikoloji gibi birçok alanda bir kriz yaratmıştır. Çünkü hayvanlar irrasyonel öteki olarak görülmüş ve insanlar ile hayvanlar arasında aşılamayacak, keskin bir sınır çizilmiştir.

Antik Yunan uygarlığında hayvanların mitolojik öyküler, dini ritüeller ve inanç sistemlerinde önemli roller üstlendiği görülmektedir. Bu çerçevede hayvanların kurban edilmesi hem dini pratiklerin hem de toplumsal yapının şekillenmesinde belirleyici bir unsur olmuştur. Antik Yunan toplumunda kanlı kurbanlar genellikle dini festivallerde gerçekleştirilmiştir. Bu festivaller, büyük tanrılara yapılan kurbanlar etrafında gelişen detaylı ritüeller, çeşitli ilahiler ve oyunlar içermiş ve tüm Yunan şehir devletlerinde yaygın olarak uygulanmıştır (Mikalson, 2010: 79). Örneğin Atina'da neredeyse her gün bir festival yapılmış ve kurban sunulmuştur (Burkert, 1972: 136). Dini anlamda hayvan kurbanı uygulaması bu festivallerin merkezi bir unsuru olarak Geç Antik döneme kadar devam etmiştir (Kindt, 2021: 3). Milattan sonra (MS) ilk yüzyıllarda, hayvan kurbanları oldukça yaygın bir şekilde uygulanmış ve önceki dönemlere kıyasla son derece görkemli boyutlara ulaşmıştır. Bu dönemde, yeni kurban türleri ortaya çıkmış ve bu ritüellere alternatif yorumlar getirilmiştir (Gilhus, 2006: 114). Kanlı kurban ritüelinde genellikle evcil hayvanlar kurban edilmiştir. Bunun dışında hayvanın öldürüldüğü ancak yenmediği arınma amaçlı veya savaş öncesi kurbanlar gibi çok az sayıda kurban verme ritüelleri de gerçekleştirilmiştir (Graf, 2021: 178). Kurbanlarda sıklıkla tercih edilen hayvanlar öküzler (sığırlar), koyunlar, keçiler (küçükbaşlar) ve domuzlar olmuştur. Yaban hayvanları ve balıklar ise bu ritüellerde nadiren kullanılmıştır (Graf, 2021: 173). Hayvanlar yalnızca kurban ritüellerinde değil aynı zamanda kehanet, şifa ve büyü gibi diğer dini uygulamalarda da önemli roller oynamıştır. Kurban uygulamaları, Greko-Romen dünyasında önemli bir dini ritüel olarak kabul edilmiştir. Hristiyanlığın yükselişi ile birlikte, MS 4. yüzyılda hayvan kurbanı yasaklanmış ve sona ermiştir. Bu süreçte Gilhus (2006: 3-4), hayvanlar ve insanlar arasındaki ilişkiyi şekillendiren iki dini eğilimin bulunduğunu belirtmektedir. Bunların ilki insan formunun kutsallaştırılmasıyla ikincisi geleneksel kurban kültürünün sona ermesiyle birlikte hayvanların kutsal statüsünün kaybolmasıdır. Böylece hayvanlar ve insanlar arasında giderek artan bir mesafe oluşmuş ve insanlar daha fazla dini önem kazanırken hayvanlara atfedilen değer azalmıştır (Gilhus, 2006: 4). Özellikle hayvanların kurban ritüellerindeki yerini yitirmesi, onların dini ve ahlâkî anlamda da değer kaybetmesine yol açmıştır.

Et tüketimi, dini törenlerde temel bir rol oynamış neredeyse yalnızca kurban ritüelleri sırasında törene katılanlar tarafından tüketilmiş ve dini bağlam dışında nadiren yenilmiştir (Garnsey, 1999: 86). Dini bağlamlar dışında et tüketiminin yılda yalnızca birkaç kez gerçekleştiği belirtilmektedir (Preece, 2008: 95). Antik dönemde genellikle vejetaryen bir beslenme alışkanlığına sahip olunmasının nedeni, nüfusun büyük bir kısmının tarımla uğraşması ve kırsal alanlarda yaşamasıyla birlikte coğrafi şartlar nedeniyle etin hem az bulunur ve hem de pahalı olmasıdır. Bu nedenle et, çoğunlukla toprak sahiplerince veya dini bayramlar, festivaller, siyasi ve resmi aile törenleri gibi özel günlerde tüketilebilen bir besin olmuştur (Lonsdale, 1979: 147- 148). Theophrastus öncesinde de Antik Yunan uygarlığında vejetaryen beslenme düzeninin varlığı bilinmektedir. Vejetaryenliğin ilk kez arkaik Yunanistan'da ortaya çıkışı MÖ 6. yüzyılda Orfizim ile ilişkilendirilmiştir (Mauro, 2017: 14). Orpheuşçu kültürde tanrılara hayvan kurban edilmesi reddedilmiş ve et tüketiminin tamamen yasaklandığı katı bir vejetaryen diyet zorunlu kılınmıştır. Orpheuşçu beslenme düzeninde özellikle fasulye, hayvan eti ve hayvan yumurtalarının yenmesi kesinlikle yasaklanmıştır (Osek, 2015: 29). Theophrastus öncesi düşünürlerden Pythagoras (MÖ doğ. 570 –öl. 495) vejetaryen beslenme biçimini savunduğu bilinen ilk filozoftur (Iamblichus, 1818: 17, 25, 80). Pythagoras'ın ardından Empedokles (MÖ doğ. 495–öl. 435), Ksenokrates (MÖ doğ. 396/5– öl. 314/3) ve Platon da (MÖ doğ. 427– öl. 347) vejetaryen beslenme biçimini savunan düşünürler arasında yer almıştır (Leitzmann, 2014; Dombrowski, 1984b: 141; Platon, 2002: 59; Laertius, 1925: 391).⁴ Bu dönemde sayılan filozoflar tarafından vejetaryen beslenme lehine çeşitli argümanlar

⁴ Bu düşünürlerden başka Polemon (MÖ doğ. 314/313 öl. 270/269), Seneca (MÖ 1 – MS 65), Ovid (MÖ. doğ. 43 – öl. MS 17), Plutarch (MS doğ. 45- öl. 125), Plotinus (MS doğ. 205- öl. 270), Iamblichus (MS. doğ. 250 - öl. 325) ve Porphyrios'un da (MS doğ. 234–öl. 305) vejetaryen beslenme biçimini savunduğu bilinmektedir (Edwards, 2018:1; Leitzmann, 2014: 497S).

öne sürülmüştür. Bu argümanlar oldukça çeşitlidir ve temel olarak şöyle sıralanabilir: 1. Altın Çağ inancı, 2. ruh göçü⁵ (insanların hayvan olarak yeniden doğabileceği inancı), 3. insanların ve hayvanların benzer elementlerden oluşması ve akrabalık ilişkisi, 4. et tüketiminin insan bedeni ve ruhu üzerinde olumsuz etkileri (ölçülülük, bedenin arzularından uzak kalınması, ruhun arındırılması), 5. etin zor bulunur ve pahalı olması gibi ekonomik gerekçeler, 6. hayvanların kısmen duyarlı ve rasyonel varlıklar olması (Sias, 2016: 2-3; Dombrowski, 1984a: 4; Dombrowski 1984b: 141-142).

Antik Yunan uygarlığında vejetaryenlik, hayvanlara karşı farklı yaklaşımların bir arada bulunduğu bir pratiği yansıtmaktadır. Burada hem empati hem de mesafe, benzerliklerin kabulü ile farklılıkların belirginleştirilmesi iç içe geçmiştir (Gilhus, 2006: 69). Bu kararsızlık, hayvanların doğasıyla ilgili, ilgi çekici ve düşünmeye değer bir dinamik yaratmıştır. Ancak, vejetaryenliğe ve hayvan kurbanına karşı yöneltilen felsefi argümanlar çoğunlukla dini veya metafizik gerekçelerden kaynaklanmıştır. Bu gerekçeler arasında en öne çıkanlar, Altın Çağ anlayışı ve ruh göçü inancıdır. Altın Çağ olarak adlandırılan insanlık tarihinin bu mitolojik dönemi, ilk kez Hesiodos'un İşler ve Günler adlı eserinde belirtilmiştir. Bu dönem insanların hem birbirleriyle hem de doğayla uyum içinde, barış ve bolluk içerisinde yaşadığı; tüm hayvanların konuşabildiği göz önüne alındığında, insanlar ile hayvanlar arasında herhangi bir farkın bulunmadığı bir dönem olarak tasvir edilmiştir (Hesiodos, 2016: 53). İnsanların hayvanlarla barış içinde yaşadığı ve vejetaryen bir yaşam sürdürdüğü bu dönemin sona ermesiyle kurban uygulamaları başlamıştır. Çünkü artık insanlar tanrılardan aşılabilir bir mesafe ile ayrılmıştır. Bu mesafe dini ritüeller, adaklar ve kurbanlarla tanrılarla bağlantı ve iletişim kurmaya devam etmeleriyle azaltılmaya çalışılmıştır.

Ruh göçüne inanılması ise zihin ve bedenin ayrılığına, ruhun bedenden farklı ve kimliğin bedene değil ruha ait olduğuna dair bir inancı varsaymıştır. Ruhun yeniden bir bedene girmesi durumunda, kişinin kendi akrabasına veya sevdiği birine zarar verme veya onu yeme korkusu temel bir endişe kaynağı olmuştur. Ruh göçüne dayalı gerekçeler ele alındığında, hayvanları öldürmenin ve yemenin yanlışlığı, hayvanların reenkarnasyon yoluyla insan olarak yeniden doğmuş olmalarına bağlanmıştır. Bu nedenle ruh göçü, hayvanların yalnızca hayvan olmaları bakımından ahlâkî bir değer taşımasını öncelikle sağlamamaktadır (Edwards, 2018: 31). Ruh göçünde bir insanın hayvana dönüşmesi bir yandan varlıklar hiyerarşisinde bir düşüş anlamına gelmekteyken diğer yandan da insan ve hayvan ruhları ile zihinleri arasındaki mesafe azaltılmıştır (Gilhus, 2006: 91). Bu dönemde etik düşüncede büyük ölçüde insanlar arasındaki ilişkilere odaklandığından hayvanlar genellikle göz ardı edilmiştir. Hayvanlara yönelik etik anlayış henüz tam anlamıyla felsefi bir sistem içinde ele alınmamış gelenekler, uygulamalar ve alışkanlıkların belirlediği sorular temelinde şekillenmiştir (Preece, 2008: 95). Bu durumun teorik nedeni, Sokrates öncesinde etik düşüncenin daha çok şehir devleti ve aile gibi sosyal yapılar çerçevesinde şekillenmesi ve sonrasında Sokrates'in etkisiyle teori düzeyinde hakikat ve adalete yönelmiş olmasıdır (Preece, 2008: 96). Bu durum, özellikle 3. yüzyıldan itibaren felsefi bir sorgulamaya ve bilinçli bir etik anlayışa dönüşecek; ancak özellikle Stoacı felsefenin ve ardından Hristiyanlığın etkisi ile hayvanlarla daha adil ilişkiyi savunan seslerin etkinliği çok sınırlı kalacaktır (Sorabji, 1995: 2).

2. Theophrastus'un Hayvan Kurbanı ve Vejetaryen Beslenmeye Dair Argümanları:

Theophrastus tanrılara kurban verme için üç neden öne sürmüştür. Bu nedenlerden ilki, tanrılara saygı göstermek veya onları onurlandırmaktır. İkinci tanrılara minnettarlık göstermektir. Üçüncü neden ise tanrılardan yardım istemektir (Clark, 2000: 64-65). Theophrastus et yemenin ve hayvan kurban etmenin kökenlerini insanların kıtlık ve savaş yüzünden gıda için birbirlerini öldürmeye başlamasıyla açıklamıştır (Clark, 2000: 57-59, 62). Böyle bir durumun ortaya çıkışını ise insanın kötülüğüne bağlamıştır. Theophrastus da kendinden önceki düşünürler gibi insanların Altın Çağ'dan düşmesine bu durumun neden olduğunu ileri sürmüştür. Kurban verme uygulamasının başlangıcını Mısır'a dayandıran Theophrastus, başlangıçta insanların yeşil bitkileri kurban ettiğini ancak sonrasında arpa, bal, zeytinyağı gibi ürünlerle bu uygulamanın giderek karmaşıklaşan bir süreç haline geldiğini açıklamıştır.⁶ Theophrastus ilk insanların topladıkları ve sonrasında yetiştirdikleri bitkisel gıdalarla beslendiğini, bu gıdaları kurban olarak sunduğunu ancak kıtlık ve savaş nedeniyle insanların yamyamlığa yöneldiğini ve bu çerçevede insan kurban etme pratiğinin ortaya çıktığını söylemiştir (Clark, 2000: 57-59, 62-65). Daha sonra hayvan kurbanları, insan kurbanına bir alternatif olarak başlamış ancak zamanla açgözlülüğün bir göstergesi haline gelmiştir. Theophrastus, hayvan kurbanının gerçek Yunan dini geleneğinden bir sapma olduğunu ve insanların yozlaşmasını temsil ettiğini düşünmekle birlikte hayvan kurbanına doğru evrilen adak sunmanın tarihçesini yalnızca mitolojik bir çerçevede değil tarihsel bağlam ve antropolojik boyutlarıyla da açıklamıştır (Mikalson, 2010: 71-72). Hayvan

⁵ Transmigrasyon veya daha geç kaynaklarda metempsikoz olarak da adlandırılan ruh göçü, genellikle ruh olarak tanımlanan bir parçanın ölümden sonra hayatta kalıp başka bir bedene geçmesi inancıdır ve ölümsüzlük fikriyle bağlantılı olup özellikle Pythagorasçılar ve Orfik dini ile ilişkilendirilmiştir (Rowe, 1999: 1546). Orpheuşçu kültürde ruhun önceden varlığına dair bilgi bulunmakla birlikte ruh göçü doktrinine inanıldığına dair antik kaynaklarda doğrudan kanıtlar bulunmamaktadır (Burkert, 1972: 126).

⁶ Theophrastus, hayvan kurbanına kadar sunulan adak türlerini sekiz aşamada açıklamıştır: Birinci aşama, çimen gibi yeşil otların yakılarak sunulması; ikinci aşama, palamut ve meşe ağacı yapraklarının sunulması; üçüncü aşama, arpa tanelerinin sunulması; dördüncü aşama, arpadan yapılan yemeklerin sunulması; beşinci aşama, keklerin sunulması; altıncı aşama, bitki ve bitkilerden yapılan buketler gibi adakların sunulması; yedinci aşama, bal, zeytin yağı, baldan yapılan şaraplar ile üzüm şarabının sunulması ve son aşama ise hayvanların kurban edilmesidir (Clark, 2000: 57-59, 65; Mikalson, 2010: 71-72).

kurbanına evrilen sürecin bu şekilde açıklanması çevresel, sosyal ve bir yanıyla da kamusal olmak üzere insanların durumundaki değişikliklerin yol açtığı gelişmeler hakkında açık bir fikir içermesi bakımından da önemlidir (Fortenbaugh ve Gutas, 2014: 137).⁷

Theophrastus'a göre hayvan kurban etme birçok nedenden dolayı kötü bir uygulamadır. Bu nedenler arasında hayvanların pahalı olması nedeniyle ekonomik durumu yetersiz olanların bunları satın alamaması, şehirde yaşayanların bu hayvanları yetiştirme imkanlarının bulunmaması ve kurbanlık hayvanların temin edilmesinin zor olması gibi saydığı ekonomik gerekçeler aslında ikincil derecede önemli gerekçelerdir (Fortenbaugh, Huby, Shaples ve Gutas, 1993: 413-415). Theophrastus öncelikle böyle pahalı adakların sunulmasının tanrıyı rüşvetle kandırmaya çalışmak olduğunu ve bu tür bir adaletsiz davranışla insanların istediklerini elde edebilecekleri düşüncesinin bir yanlığı olduğunu savunmuştur. Theophrastus'un (hayvan eti yememe ve) hayvan kurban etmemeye yönelik yaşağının temel nedeni etik gerekçelerdir. Bu gerekçeler, insan ile hayvan arasında bir akrabalık (oikeiotes) ilişkisinin varlığına, hayvanların duyarlı, zeki ve rasyonel varlıklar olmasına ve aynı zamanda hayvan ruhlarının kendi başına bir değer taşıdığına inanmasına dayanmaktadır. Theophrastus'un hayvan kurbanını ve dolayısıyla et yemekten kaçınmayı adalet ve etik meselesi olarak ele aldığı düşünülen ifadeleri, Porphyrios tarafından şu şekilde aktarılmıştır:

"Dahası, bizler kimseye zarar vermediğimiz kurban etme biçimlerini yapmalıyız, kurban etmek her şeyden çok, herkese zararsız olmalıdır. Eğer birisi bize Tanrı'nın hayvanları tıpkı meyveler gibi bizim kullanımımıza sunduğunu söylerse, cevabımız şu olur, hayvanlar kurban edildiğinde, ruhlarından mahrum bırakıldıkları için onlara zarar verilmiş olur." Bu nedenle kimse onları kurban etmemelidir. Çünkü kurban, kelimenin de imâ ettiği gibi kutsal bir şeydir. Bir başkasının mülkünden ister meyve olsun ister bitki, sahibinin rızası olmadan alarak iyilik yapmaya çalışan hiç kimse kutsal değildir. Çünkü (ruhtan) yoksun bırakılan bireylere haksızlık yapıldığında bu nasıl kutsal olabilir? Meyveler söz konusu olduğunda bile, başkalarını bu şeylerden mahrum eden kişi, bunları kutsal bir şekilde kurban edemiyorsa, daha değerli şeyleri- hayvanları- mahrum bırakmak ve onları kurban etmek tamamen kutsal olmayan bir şeydir. Bu şekilde, korkunç olan daha da büyür. Ancak ruh, topraktan yetişen şeylerden çok daha onurludur; hayvanları kurban ederken onları bundan mahrum etmek uygun değildir.

Ama belki birisi bitkileri bir şeyden mahrum bıraktığımızı söyleyebilir, yoksa durum böyle değil midir? Bu yoksunluk benzer değildir. Çünkü bu onların iradesine karşı değildir. Çünkü buna izin verecek olsaydık, kendileri meyvelerini düşürürlerdi ve meyvelerinin alınması, hayvanların ruhlarını kaybetmelerinde olduğu gibi yok olmalarını beraberinde getirmez. Arılardan meyve (yani bal) almak kendi emeğimizin bir sonucu olarak gerçekleştiğine göre, bizim de bu faydadan pay almamız uygun olacaktır. Çünkü arılar bitkilerden bal toplar ve biz de onlara bakarız. Bu nedenle bölüşümü onlara zarar vermeyecek şekilde yapmak da gerekir. Onlar için yararsız ve bizim için yararlı olan şey, onlardan (aldığımız) ödeme olmalıdır. Bu nedenle, kurbanlarda hayvanlardan kaçınılmalıdır. Çünkü her şey Tanrılara ait olmakla birlikte, meyveler bize ait gibi görünür. Çünkü onları hem eker, diker hem de diğer bakım yöntemleriyle büyütürüz. Öyleyse bizim olandan kurban etmeliyiz, başkalarına ait olandan değil." (Clark, 2000: 59-60).

Theophrastus, tanrılara kurban vermenin kutsal bir eylem olduğunu kabul etmiştir. Ancak, hayvanların öldürülmesini ve onlara zarar verilmesini kutsal bir eylem olarak görmemiştir. Hayvanlara zarar vererek gerçekleştirilen kurban eylemi, kutsallığı ihlal eden bir davranış olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte Theophrastus'a göre tanrılara hayvan kurban eden bir kişinin adil olmayan davranışı veya eylemiyle tanrılara saygı göstermesi ve onlardan yardım isteme hakkına sahip olması beklenemez, çünkü kişi, kurban verdiği hayvanın ruhunu çalarak, o hayvanı yaşamdan yoksun bırakarak kendine ait olmayan bir şeyi almıştır. Onun düşüncesine göre bir hayvanı kurban etmek, ona zarar verdiği ve yaşam hakkını elinden aldığı için adaletsiz bir eylemdir ve bu, Theophrastus'un hayvan kurbanına karşı argümanındaki birincil kaygıdır. Theophrastus'un bu vurgusu, hayvanların da adalet kavramının bir parçası olabileceği fikrini desteklemesi nedeniyle önemlidir. Daha da önemlisi Theophrastus, dönemin hâkim düşüncesine ve Aristoteles'in hayvanları ahlâkî çerçevenin dışında tutan görüşüne karşı bir duruş sergilemiştir. Bu tutum, onun hayvanları ahlâkî değere sahip varlıklar olarak görmesine dayanmaktadır. Böylece Theophrastus, hayvanlara yönelik eylemlerin yanlışlığını yalnızca insanlar üzerindeki etkileriyle sınırlamaktan çıkarıp hayvanların kendi başlarına ahlaki bir değere sahip olduğunu vurgulayan bir anlayışa geçişi temsil etmektedir. Sorabji (1995: 176), Theophrastus'un, tartışmayı acı çekme üzerine değil erkeğin ölümüne değil üzerine kurmasıyla Bentham ve modern hayvan koruma yasalarının ötesine geçtiğini belirtmiştir. Newmyer (2006: 21) ise Tom Regan'ın "mahrum etme olarak zarar" (İng. harm as deprivation) argümanı olarak adlandırdığı düşüncenin aynı olduğunu ve Theophrastus'un da aynı gerekçeler ile aynı argümanı savunduğunu belirtmiştir. Regan'a göre ölüm, en büyük kayba yol açtığı için nihai bir zarardır. Regan'ın (1983: 100), bir hayvanın ölümüne neden olmanın, hayvanı gelecekteki seçimleri deneyimleme fırsatından mahrum bırakması nedeniyle ahlaki olarak yanlış olduğunu savunan argümanı, vejetaryenliği ahlâkî bir zorunluluk olarak öne sürmektedir. Theophrastus da benzer bir gerekçeyle insanların kurban verecekse bitki ve meyvelerden kurban vermesini önermiştir. Theophrastus'a göre, bitkilerin ruhları vejetatif kapasitelerle sınırlıdır. Theophrastus, bir bitkinin meyvelerinin alınmasının bitkilerin kendi isteklerine karşı gerçekleşmediğini, bitkilerin meyvelerinin düşmesine kendilerinin izin verdiğini ve meyvelerinin toplanmasının onlara bir zarar vermediğini söylemiştir (Fortenbaugh, Huby, vd. 1993: 413). Bitkilerden meyve almak gibi eylemler, bitki yaşamını sona erdirmeye yönelik için etik bir sorun olarak görülmemiştir. Ancak, hayvanları besin veya kurban olarak kullanmak

⁷ İnsanın durumundaki değişiklikler ile örneğin üçüncü aşamada arpa tanelerinin adak olarak sunulmaya başlanmasıyla toplayıcılıktan tarıma geçilmesi kastedilmektedir. Bknz. Fortenbaugh, 2003: 174-194; Fortenbaugh ve Gutas 2014: 137-139.

onların iradesine aykırıdır ve bu, etik açıdan kabul edilemezdir. Ayrıca Theophrastus bitkilerden verilen kurbanların daha ekonomik daha kutsal ve daha sürdürülebilir olduğunu belirtmiştir. Aslında sunulabilecek en büyük adağın saf bir zihin ve bozulmamış bir ruh ile tanrıların kendileri ve işleriyle ilgili doğru bir anlayış düşüncesi olduğunu söylemiştir (Mikalson, 2010: 66). Theophrastus'un tanrılara kurban olarak asıl sunulması gerekenin saf düşünce olması fikrinden yola çıktığında tanrıların her şeyden önce verilecek kurbanın niceliğinden ziyade kurban verenin niteliği ile ilgilendiklerinin vurgulanmasının etik bir nedeni bulunmaktadır. Rives'e (2011: 194) göre, Theophrastus'un tanrılara kurbanın alıcısı olarak çok fazla vurgu yapmasının nedeni, hayvanları öldürmenin adil veya etik olup olmadığı sorusuna odaklanmasından kaynaklanmaktadır. Theophrastus, hayvan kurbanlarının gerçek dini veya ahlâkî bir temelden çok, insanların zevk ve fayda sağlama arzularıyla şekillendiğini savunmuştur. Ona göre insanlar zevk ve haz almak uğruna et yemek amacıyla kurban vermektedir. İnsanlara fayda sağlamayan veya hiçbir zevk vermeyen hayvanların kurban edilmediğini *"Örneğin, kim yılanları, akrepleri, maymunları veya bu türden başka hayvanları kurban etmiştir ki? Ama hayatımıza bir şekilde fayda sağlayan veya kendilerinde bize zevk verecek bir şey barındıran hayvanları, tanrıların himayesi altında gerçekten boğazlar ve yüzerek kurban ederiz."* diyerek insanların hayvanları kurban etme pratiklerini sorgulamakta ve bu davranışın ardındaki ahlâkî ve bir yanıyla da sınıfsal çelişkilere dikkat çekmektedir (Fortenbaugh vd., 1993: 421- 423).

Antik Yunan uygarlığında gerçekleştirilen kurban ritüellerinde, kurban edilen hayvanların kemikleri tanrılara sunulurken Roma uygarlığında ise hayvanların kanı ve iç organları tamamen tanrılara adanır, etleri ise insanların tüketimine bırakılırdı (Gilhus: 2006: 116).⁸ Atina'da, MÖ 5. ve 4. yüzyıllarda, yetişkin özgür erkekler ayda dokuz ila on kez kurbanlık et verilirken kadınlar, çocuklar, yabancılar ve köleler gibi sosyal olarak daha düşük konumda görülen gruplar, bu kaynağa ya çok sınırlı bir şekilde erişebilmiş ya da tamamen dışlanmıştı (Ekroth, 2014: 342). Benzer durum Roma uygarlığında da görülmektedir. Bazı şölenler dışında kurban etini yiyebilmek ayrıcalığı sosyal hiyerarşinin en üstündekilere ait olmuştur. Theophrastus, tanrıların hayvan kurbanı istemesi durumunda bu kurbanların yapılabileceğini, ancak etlerinin yenmemesi gerektiğini de söylemiştir. Preece (2008: 105), Theophrastus'un bu ifadesini, kurbanın toplumsal düzende merkezi bir yer tuttuğunu bilmesi ve bu düzenin radikal şekilde bozulmasının sonuçlarından endişe duyması nedeniyle hayvan kurbanı konusunda etik ve politik dengeyi göz önünde bulundurarak pragmatik bir duruş sergilemesi biçiminde yorumlamıştır.

Theophrastus'un eserlerinden mutlak bir vejetaryenlik çağrısı yapıp yapmadığı, Porphyrios'un aktardığı metinlerden kesin olarak belirlenemese de Porphyrios'un söylediğine göre Theophrastus, insan ve hayvanın akrabalığının et yemeyi yasakladığına inanmaktadır. Preece (2008: 106), Sorabji (1993, 1995) ve Dombrowski (1984a, 1984b) de Theophrastus'un vejetaryen bir yaşam tarzını savunduğunu ileri sürmektedir. Theophrastus'un, en azından ideal bir geçmişte, insanların hayvanları öldürmekten kaçındığı bir yaşam biçimi tasavvur ettiği görülmektedir. Theophrastus, kan dökülmeyen bu dönemde, hayvan kurbanı yapılmıyor ve yaşamın kutsallığı korunuyordu diyerek şöyle açıklar: *"Dostluk ve akrabalık algısı her şeye hakimken, hiç kimse bir başka canlıyı öldürmezdi, çünkü herkes diğer canlıları akrabası olarak görürdü. Ama ne zamanki Ares ve Kargaşa ve her türlü çatışma ve savaşın kökeni egemen olmaya başladı, işte o zaman ilk kez hiç kimse akrabalarının canını bağışlamadı."* Theophrastus, Altın Çağ'ın insanlarına hayranlık duyarken vejetaryen yaşam tarzını, Altın Çağ ideali veya ruh göçü inancı gibi nedenlerden ziyade daha ikna edici temellere dayandırmıştır. Bu pasaj ve eserlerindeki diğer parçalar Theophrastus'un yaşamın kutsallığı ve vejetaryenlik savunusuna dair argümanlarıyla uyumludur.

3. Theophrastus'un Akrabalık İlişkisi, Duyarlılık ve Akıl Üzerine Argümanları

Theophrastus insan ve hayvan arasında bazı bakımlardan benzerlik, yakınlık, akrabalık veya aynı gruba aidiyeti temsil eden bir ilişki (oikeiotes) olduğunu düşünmektedir.⁹ Bu akrabalık ilişkisini de insan ve hayvanın hem fiziksel hem de ruhsal bazı benzerlikleri üzerine temellendirmiştir. Bu ilişkiye dair sıklıkla alıntılanan ifadesi şöyledir:

⁸ Bu dağılım, Hesiodos'un aktardığına göre Zeus'un Mekone'deki kurban paylaşımında yaptığı seçimine atıf yapılarak meşrulaştırılmıştır (Caldwell, 1987: 59). Hesiodos'un Theogonia ve İşler ve Günler adlı eserlerinde yer alan Prometheus hikâyesinde, kurban paylaşımında Prometheus, kurban edilen hayvanın etlerini gizleyip tanrılara yalnızca hayvanın kemik ve yağlarını sunar. Bu hile ile insanlara et tüketimi, tanrılara ise değersiz parçalar bırakılmış olur. Zeus bu hileyi fark etse de sunulanları kabul eder (Hesiodos, 2016: 23-24, bkz. özellikle 535-560).

⁹ Bu kavramın Stoacıların oikeiōsis doktriniyle ilişkili olup olmadığı tartışmalıdır (Huby, 1998; Brink, 1956; detaylı bir tartışma için bkz. Fortenbaugh ve Gutas, 2011: 550-575). Oikeiōsis; kendine-alma, kendinin-kılma, kendini-sevme, benimseme, evine veya hanesine alma, kendi bünyesine dahil etme ve kendi kullanımına alma gibi anlamlara gelmektedir (Peters, 2004: 256). Stoa düşüncesinde oikeiōsis, gittikçe genişleyen halkalar içerisinde bireyin önce kendisine, ardından ailesine ve sonunda tüm insanlığa yönelik sevgi geliştirmesini ifade ederek, doğaya dayalı bir toplumsal ahlak anlayışının temelini oluşturur (Peters, 2004: 257). Bireyin aklına veya rasyonel olmasına dayanılarak kurulan ahlak anlayışının temelinde, yalnızca rasyonel varlıklar arasında var olan arkadaşlık, benzerlik ve aidiyet gibi ilişkiler mümkün görülür. Hayvanlar rasyonel varlık olarak kabul edilmediğinden türler arasında bir akrabalık bağı kurulması engellenmiş ve insanlar ile hayvanlar arasında bir adalet yükümlülüğünün bulunamayacağı savunulmuştur. Böylece insanın hayvanlara yardım etme, onlar adına hareket etme veya herhangi bir ahlâkî ve etik yükümlülüğünün bulunması ihtimali tamamen reddedilmiştir.

"Böylece biz de tüm insanların birbirleriyle ve aslında tüm hayvanlarla akraba olduğunu kabul ederiz; çünkü bedenlerinin ilkeleri doğal olarak aynıdır. Bunu temel elementlere atıfta bulunarak söylemiyorum, çünkü onlar bitkilerin de kaynağıdır. Daha ziyade deri, et ve hayvanlarda doğal olarak bulunan sıvılar gibi kastediyorum. Ve bundan da öte, (insanlar ve hayvanlar birbiryle ilişkilidir) çünkü sahip oldukları ruhlar doğal olarak farklı değildir. Elbette arzuları ve öfkeli dürtüleri, daha da ötesi hesaplamaları ve hepsinden önemlisi duyuları bakımından (farklı olmadıklarını) kastediyorum. Ancak tıpkı bedenlerde olduğu gibi ruhlarda da bazı hayvanlarda onlar son derece gelişmiş, bazılarında daha az gelişmiş bir durumda olmalarına rağmen, yine de tüm hayvanlar için ilkeler doğal olarak aynıdır. Duyuların ilişkisi bunu açıkça göstermektedir. Eğer söylenenler doğrudursa, yani alışkanlıkların oluşumu böyleyse, (canlıların) tüm türleri zekidir, ancak yetiştirilmeleri ve temel elementlerin karışımı bakımından farklılık gösterirler. Diğer hayvanların türleri her bakımdan bizimle ilişkili ve akraba olur. Çünkü tüm hayvanlara aynı yiyecekler ve nefes aittir¹⁰, Euripides'in dediği gibi, tüm hayvanlar mor akıntılara (kana) sahiptir ve göklerin ile yerin tüm varlıkların ortak ebeveynleri olduğunu gösterir."

Yukarıda alıntılanan metnin tamamı değerlendirildiğinde Theophrastus'un öncelikle insanların birbirleriyle olan ilişkilerindeki akrabalık kavramını giderek genişleyen bir çerçevede değerlendirdiği görülmektedir: Bu ilişki önce kardeşler arasında, ardından bir polis içindeki vatandaşlar arasında, sonrasında aynı halktan olanlar arasında, daha sonra tüm insanlar arasında ve nihayetinde tüm canlılar arasında bir akrabalık bağı kurularak tamamlanmıştır.¹¹ Tüm canlılar arasındaki akrabalık ise, ortak fiziksel ve ruhsal bileşenler veya benzerlikler üzerinden temellendirilmiştir. Beden açısından deri, et ve sıvılar gibi biyolojik benzerlikler vurgulanırken ruh açısından duygu, düşünce, istek ve algılar gibi zihinsel özelliklerdeki ortaklıklar öne çıkarılmıştır. Theophrastus'un bu ortaklığı bilişsel yetiler, duygular ve tepkiler temelinde ele aldığı düşünüldüğünde, hayvanların davranışlarının yalnızca içgüdüsel değil aynı zamanda bilişsel süreçlerle de bağlantılı olabileceği fikrinin argümanın merkezinde yer aldığı düşünülmektedir (Fortenbaugh ve Gutas, 2011: 557-558, 565-568; Zucker, 2017: 178; Ierodiakonou, 2020: 101-103). Hayvandaki bu yetiler insandaki gibi gelişmiş olmasa da aradaki farklılıklar hayvanların ve insanların doğal bir bağ içinde olduğunu ve ortak bir kökene sahip olduklarını değiştirmemektedir. Daha da önemlisi insanlar ve hayvanlar arasındaki bu akrabalık bağı, insanlar için ahlâkî ve etik bir yükümlülük doğurmakta ve hayvanlara yönelik zulmün reddedilmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla akrabalığın bu şekilde kavranışı, hayvanlara tam anlamıyla bir rasyonellik tanınmamış olmasına rağmen onlara yönelik ahlâkî ilgi alanını genişletmeyi haklı gösterecek kadar güçlü bir bağ olarak değerlendirilebilir.

Theophrastus'un akrabalığın kökenine dair bu bakışı onu kendisinden önceki düşünürlerden ayırmaktadır. Diğer öncülü olan düşünürler (özellikle Pythagoras ve Empodekles) insan ve hayvanın benzerlik veya akrabalığını, insanlar ve hayvanların benzer elementlerden yapılması, ruhlarının ilahi kökenlerinin olması ve ruh göçü üzerine temellendirmiştir. Buna karşın, Theophrastus bu akrabalığın kökenini, hayvanların zekaya ve akla dayalı bilişsel yetileri ile duyarlı olmalarına dayalı ruhlarından ötürü öncelikle etik, ayrıca deri, et ve kan gibi bedensel benzerlikler üzerinden de biyolojik temelli ortaklığa dayandırmıştır (Sorabji, 1995: 132; Newmyer, 2011: 28). Bu yaklaşımla Theophrastus, ruh göçünü reddederek öncesindeki düşünürlerle eleştirel bir bakış sunmaktadır ve hayvan-insan ilişkisini daha geniş bir perspektifle ele almaktadır (Sorabji, 1998: 212-213; Aristoteles, 2014: 416). Fortenbaugh ve Gutas (2011: 570), Theophrastus'un insan ve hayvan arasında adalet ilişkisinin, Aristoteles gibi "tarafaların ortak bir şeyi paylaştığı durumlarda mümkün olabileceğine" inandığını; ancak Aristoteles gibi hayvanların bilişsel kapasitesine bakmak, sanıya sahip olabileceklerini ve ahlâkî yargılarda bulunabileceklerini öncelikle iddia etmek yerine, paylaşılan bir deneyim olarak duyuma odaklandığını belirtmiştir. Theophrastus'un duyumdan anladığı hem insanların hem de hayvanların zevk ve acıyı hissedebilmeleri yetisi nedeniyle insanlara gereksiz acı çektirmenin yanlış olduğunu kabul edilmesi gibi hayvanların da tanrılara kurban adına sunulmasını gereksiz acı çektirilmesi olduğudur. Theophrastus, hayvanların bazı akıl yürütme yeteneklerine sahip olduğunu söylemekle birlikte eserlerinde hayvan kelimesini "irrasyonel hayvan" (*ta aloga zoa*) biçiminde kullanmıştır. Bu durum Theophrastus için hayvanların tamamen akıl yoksunu olduğu anlamına gelmeyip akıl yürütme derecelerinin sınırlı olduğunu veya insan seviyesinde olmadığını ifade etmektedir (Sorabji, 1998: 214). Theophrastus'a göre hayvanların insanlarla olan akrabalığında en önemli faktör akıl yürütme değil duyu algısıdır (Sorabji, 1998: 214). Hayvanların insanlar gibi duylara sahip olması, onların insanlara daha yakın bir ilişki içinde değerlendirilmesine neden olur.

Theophrastus'un (hem yukarıdaki paragrafı hem de kurban etmeye dair eserlerinde sunduğu diğer gerekçelerden hareketle) hayvanların ve bitkilerin öncelikle insanların kullanımı için var edilmediğine inandığı düşünülmektedir. Aristoteles'in nedensel varlık anlayışı, doğada hiçbir şeyin boşuna olmayıp genel bir amacın bir parçası olarak ortaya çıktığı amaçlılık ilkesi ekseninde açıklanmaktadır. Aristoteles'e göre doğadaki bu ereksellik ilkesi sonucu varlıkların en rasyonel nihai amacı insana hizmet etmeye varmaktadır. Theophrastus ise doğadaki her şeyin bir amacı olduğunu ileri süren teleolojik anlayışın yetersizliğini sorgulayarak

¹⁰ Burada tek nefes olarak adlandırılan düşünce, Latincesi *Anima mundi* olan dünya ruhu anlayışıdır. Bu görüşe göre kosmos (evren), organik bir birlik olarak canlıdır ve tüm canlı varlıklar gibi bir ruha sahiptir. Ancak, Aristoteles'in felsefesi bu kavramdan bir kopuşu ifade etmektedir. Aristoteles, hareketi açıklamak için artık ruh kavramına ihtiyaç duymadığından "dünya ruhu" kavramını önemsememiş veya terk etmiştir (Peters, 2004: 336-337).

¹¹ Theophrastus'a ait olduğu düşünülen bu alıntının bir kısmı eksiktir ve temel olarak Porphyrios'un eserinden hareket edilmiştir. Porphyrios'un bu bölümde Theophrastus'tan doğrudan alıntı yapıp yapmadığı tartışmalı olmakla birlikte "Theophrastus bu kanıtlamayı da kullanır" ifadesi, tüm argümanın Theophrastus'a dayandığını güçlü bir şekilde ima etmektedir.

doğadaki düzensizlikler ve açıklanamayan fenomenler nedeniyle, bu tür açıklamaların sınırlı olabileceğini öne sürmüştür. Theophrastus, Aristoteles'in teleolojik dünya görüşünden ayrılarak Platonik ve Pythagorasçı gelenekle daha uyumlu bir duruş sergilemiştir çünkü doğayı ve "iyi" olanı birbirinden kopuk unsurlar olarak değil içsel bir denge ve karmaşıklık barındıran bir bütünlük içinde ele almıştır (Burkert, 1972: 62). Aristoteles'in aksine Theophrastus doğadaki bu ereksellik amacına karşı çıkarak doğadaki her canlının kendi amacına hizmet ettiğini, bitki ve hayvanların çevresi ile birlikte uyum içerisinde olduğu insana bağlı bir düzen tasavvurundan bağımsız olarak (bitkiler dahil) canlıların nihai amacının kendi yaşamını devam ettirmek olduğunu belirtmiştir (Hughes, 1985; Sallares, 1999: 502; Drozdek, 2007: 201; Mansfeld, 1992: 332). Bu yaklaşım, Theophrastus'un doğayı bir bütün olarak anlamaya ve her canlının kendi amacı doğrultusunda var olduğuna dair daha kapsayıcı ve sorgulayıcı bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir. Hatta sadece insana bağlı düzen tasavvurundan öte Theophrastus'a göre doğada olan olaylar ilahi bir nedensellikten de ötürü değil doğal nedenler sonucunda ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ:

Antik Çağ'dan modern zamana kadar hayvanlara yönelik felsefi algı ve bakış açıları arasındaki benzerlikler, insan-hayvan ilişkisine yönelik gelişen ahlâkî değerler ve etik çerçeveleri anlamak için önemlidir. Bu fikirlerin incelenmesi, hayvan haklarına ilişkin çağdaş tartışmaların köklerinin izini sürmeye yardımcı olduğu gibi insan hayvan ilişkisinin ve hayvanların ahlâkî statüsüne yönelik tartışmaların anlaşılmasına dair içgörüler sunmaktadır. Modern dönem akademisyenleri veya etikçilerinin hayvan haklarını savunurken kullandıkları argümanların, iki bin yıl önce antik dünyanın felsefi geleneklerinde formüle edilmiş olması, bu konunun tarihsel derinliğini ve sürekliliğini ortaya koymaktadır. Hayvan hakları literatüründe, hayvanlara haklar tanınmasına yönelik temel argüman, öncelikle hayvanların acı, zevk ve diğer bilinç durumlarını deneyimleme yeteneği olan duyarlılık kapasitelerine dayanmaktadır. Bu bakış açısı duyarlı varlıkların içsel veya içkin bir değere sahip olduğunu ve bu nedenle etik değerlendirmeye hak kazandıklarını savunmaktadır.

Hayvanların ahlâkî statüsüne yönelik günümüzdeki tartışmaların kökeni yaklaşık iki bin yıl önce Theophrastus'un düşüncelerinde de görülebilmektedir. Theophrastus hayvanların kurban edilmesini hem onlara zarar verdiği hem de yaşam haklarını ellerinden aldığı için adaletsiz bir eylem olarak değerlendirmiştir. Theophrastus'un hayvanların öldürülmesini adaletsiz bir eylem olarak değerlendirmesi ilk bakışta dini gerekçelere dayalı gibi görünse de aslında ahlâki ve etik bir temele dayandırılmış olmasıyla dikkat çekicidir. Theophrastus'un bu eylemin adaletsizliğini yalnızca acı çekme temelinde ele almaması, hayvanların sadece acı duyabilen varlıklar olmadığını aynı zamanda Tom Regan'ın "yaşam öznesi" kavramına benzer bir bakış açısı benimsediğini ortaya koymaktadır. Bu sayede "yoksunluk" temelli bir zarar anlayışı aracılığıyla hayvanların daha geniş bir etik çerçevede değerlendirilmesi mümkün hale gelmektedir. Bu felsefi yaklaşımı ile Theophrastus, hayvanlara yönelik etik anlayışı salt acı merkezli (faydacı etik veya hayvan refahı etiği) yaklaşımların ötesine taşıyarak günümüzde giderek önem kazanan ve hayvanları yaşamlarının potansiyel değerlerinden yoksun bırakılmaması gereken varlıklar olarak ele alan teorilerle uyumlu bir bakış açısı ortaya koymuştur. Theophrastus'un insanlar ile hayvanlar arasındaki akrabalık ilişkisi bulunduğu dair inancı da onun insanlar ile hayvanlar arasındaki ilişkinin doğasına dair düşüncelerini yansıtmaktadır. Bu ilişki, insanlar üzerinde etik bir sorumluluk doğurmakta ve hayvanlara yönelik zulmün reddedilmesini zorunlu kılmaktadır. Theophrastus'un bitkilerin hayvanlardan farklı olarak acı hissetmediğini açıkça belirtmesi ve insanlarla hayvanların biyolojik, ruhsal ve zihinsel yapı veya yetilerindeki benzerlikler ile ortak acı çekme kapasitelerine dair düşünceleri birlikte ele alındığında, onun vejetaryen bir yaşam tarzını savunduğu sonucuna varılabilir. Theophrastus'un hayvanlara dair tüm bu düşünceleri adalet kavramını hayvanları da içine alacak şekilde genişletmesi bakımından önemlidir ve hayvanların etik topluluğun parçası olabileceğini gösteren erken bir yaklaşım sunmaktadır. Theophrastus'un görüşleri, günümüz hayvan hakları tartışmalarının tarihsel kökenlerine ışık tutmakta ve bu tartışmalara önemli bir felsefi miras sağlamaktadır.

ETİK STANDARTLAR:

Çıkar Çatışması: Bu makalede yazarlar veya üçüncü kişilerle olası çıkar çatışmaları bulunmamaktadır.

Etik Kurul İzni: Bu makalede etik kurul iznine gerek yoktur.

Finansal Destek: Bu çalışma için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

KAYNAKÇA:

Aristoteles (2014). *Nikomakhos'a etik* (Çev. Özcan, Z.). Sentez Yayın ve Dağıtım.

Aristoteles (2002). *Politika* (M. Tuncay, Çev.). Remzi Kitabevi.

Brink, C. O. (1956). Theophrastus and Zeno on Nature in Moral Theory. *Phronesis*, 1(2), 123-145.

Burkert, W. (1972). *Lore And Science in Ancient Pythagoreanism*. Harvard University Press.

- Burkert, W. (1983). *Homo-Necans: The Anthropology of Ancient Greek Sacrificial Ritual and Myth*. University of California Press.
- Caldwell, R. S. (1987). *Hesiod's Theogony: Translated, with Introduction, Commentary, and Interpretive Essay*. Focus Information Group.
- Clark, G. (Çev.) (2000). *Porphyry: on Abstinence from Killing Animals*. Cornell University Press.
- Dombrowski, D. A. (1984a). *The Philosophy of Vegetarianism*. University of Massachusetts Press.
- Dombrowski, D. A. (1984b). Vegetarianism and the Argument from Marginal Cases in Porphyry, *Journal of the History of Ideas*, 45(1), 141-143.
- Drozdek, A. (2007). *Greek Philosophers as Theologians: The Divine Arche*. Ashgate.
- Edwards, G. F. (2018). Reincarnation, Rationality and Temperance: Platonists on not Eating Animals. İçinde Adamson, P., & Edwards, G. F. (Eds.), *Animals: A history* (ss. 27-55). Oxford University Press.
- Ekroth, G. (2014). Animal Sacrifice in Antiquity. İçinde Campbell, G. L (Ed.), *The Oxford Handbook of Animals in Classical Thought and Life* (ss. 324-354). Oxford University Press.
- Fortenbaugh, W., Huby, P., Shaples, R. W. & Gutas, D. (1993). *Theophrastus of Eresus Sources for his Life, Writings, Thought and influence: Volume I life, Writings, Various Reports, Logic, Physics*. Brill.
- Fortenbaugh, W. (2003). *Theophrastean Studies*. Franz Steiner Verlag Stuttgart.
- Fortenbaugh, W. & Gutas, D. (2011). *Theophrastus of Eresus Sources for his Life, Writings, Thought and Influence Commentary Volume 6.1: Sources on Ethics*. Brill.
- Fortenbaugh, W. & Gutas, D. (2014). *Theophrastus of Eresus Sources for his Life, Writings, Thought and Influence Commentary Volume 9.2: Sources on Discoveries and Beginnings, Proverbs et al. (Texts 727-741)*. Brill.
- Garnsey, P. (1999). *Food and Society in Classical Antiquity*. Cambridge University Press.
- Gilhus, I. S. (2006). *Animals, Gods and Humans: Changing Attitudes to Animals in Greek, Roman and Early Christian Thought*. Routledge.
- Graf, F. (2021). Caloric Codes: Ancient Greek Animal Sacrifice. İçinde J. Kindt (Ed.), *Animals in Ancient Greek Religion* (ss. 171-196). Routledge.
- Hesiodos (2016). *Theogonia -İşler ve Günler* (A. Erhat ve S. Eyüboğlu, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Huby, P. M. (1998). Theophrastus (c.372-c.287 BC). İçinde Knust, J. W & Várhelyi, Z. (Eds.), *Routledge Encyclopedia of Philosophy*.
- Hughes, J. D. (1985). Theophrastus as Ecologist. *Environmental Review*, 9(4), 296-306.
- Iamblichus (1818). *Iamblichus' Life of Pythagoras* (Cilt II). J. M. Watkins.
- Ierodiakonou, K. (2020). Theophrastus on Non-Human Animals that Change Colour. İçinde Ierodiakonou, K. (Ed.), *Colour Psychology in the Graeco-Roman World* (ss. 81-114). Fondation Hardt.
- Kaya, E. (2024). Hayvan Etiği Tartışmaları Bağlamında Türkiye'de Hayvan Hakları Üzerine Bir İnceleme (Yayımlanmamış Doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kindt, J. (2021). On Gods, Humans, and Animals. İçinde Kindt, J. (Ed.). *Animals in Ancient Greek Religion* (ss. 1-14). Routledge.
- Laertius, D. (1925). *Lives of the Eminent Philosophers* (R. D. Hicks, Çev., Cilt II). W. Heinemann.
- Laertius, D. (1959). *Lives of the Eminent Philosophers* (R. D. Hicks, Çev., Cilt I). W. Heinemann.
- Leitzmann, C. (2014). Vegetarian Nutrition: Past, Present, Future. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 100, 496S-502S.

- Lonsdale, S. (1979). Attitudes Towards Animals in Ancient Greece. *Greece and Rome*, 26(2), 146-159.
- Mansfeld, J. (1992). A Theophrastean Excursus on God and Nature and its Aftermath in Hellenistic Thought. *Phronesis*, 37, 314-335.
- Mauro, L. (2017). The Philosophical Origins of Vegetarianism: Greek Philosophers and Animal World. *Relations: Beyond Anthropocentrism*, 5, 13-26.
- Mikalson, J. (2010). *Greek Popular Religion in Greek Philosophy*. Oxford University Press.
- Newmyer, S. T. (2006). *Animals, Rights and Reason in Plutarch and Modern Ethics*. Routledge.
- Osek, E. (2015). The Orphic Diet. *Littera Antiqua*, 10, 25-200.
- Preece, R. (2008). *Sins of the Flesh: A History of Ethical Vegetarian Thought*. UBC Press.
- Peters, F. E. (2004). *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü* (H. Hünler, Çev.) Paradigma Yayıncılık.
- Platon (2002). *Devlet* (4. Basım). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Regan, T. (1983). *The Case for Animal Rights*. University of California Press.
- Rives, J. B. (2011). The Theology of Animal Sacrifice in the Ancient Greek World. İçinde Knust, J. W & Várhelyi, Z. (Eds.), *Ancient Mediterranean Sacrifice* (ss.187-202). Oxford University Press.
- Rowe, C., J. (1999). Transmigration. İçinde Hornblower, S., & Spawforth, A. (Eds.). *The Oxford Classical Dictionary* (ss. 1546). Oxford University Press.
- Rubner, H. (1985). Greek Thought and Forest Science. *Environmental Review: ER*, 9(4), 277-295.
- Sallares J. R. (1999). Ecology (Greek and Roman). İçinde Hornblower, S., & Spawforth, A. (Eds.), *The Oxford Classical Dictionary* (ss. 502). Oxford University Press.
- Sias, J. J. (2016). Ancient Animal Ethics: The Earliest Arguments for the Ethical Consideration of Nonhuman Animals. *The Downtown Review*, 2(1), 1-26.
- Sorabji, R. (1995). *Animal Minds and Human Morals: The Origins of The Western Debate*. Cornell University Press.
- sorabji r. (1998). Is Theophrastus a Significant Philosopher?. İçinde Van Ophuijsen, J. M. & Van Raalte, M. (Eds.), *Theophrastus: Reappraising the Sources* (ss. 223-221). Routledge.
- Steiner, G. (2005). *Anthropocentrism and its Discontents: The Moral Status of Animals in the History of Western Philosophy*. University of Pittsburgh Press.
- Zucker, A. (2017). Psychological, Cognitive and Philosophical Aspects of Animal 'Envy' Towards Humans in Theophrastus and Beyond. İçinde Fögen, T., & Thomas, E. (Eds.), *Interactions Between Animals and Humans in Graeco-Roman Antiquity* (ss. 159-182). Walter de Gruyter GmbH & Co KG.

EXTENDED SUMMARY:

The utilization and exploitation of animals by humans in various ways is not exclusive to the modern era; rather, it has been an integral aspect of human societies throughout history. In ancient Greek civilization, on the one hand, there was a deep distinction between humans and animals, while on the other hand, there was a close relationship. Despite this close relationship, the distinction between humans and animals has manifested itself in the historical process in the efforts of humans to separate themselves from animals and the rest of nature as much as possible and to define themselves differently. The fundamental rationale for this phenomenon is the anthropocentric perspective which positions humans at the center of nature and perceives all other living beings as being of service to humans. Despite this perspective, there are also significant philosophical discussions and studies that highlight shared characteristics rather than the differences separating humans from other animals. In academic literature, such discussions on the moral status of animals fall under the subfield of animal ethics. The earliest examples of such discussions in Ancient Greek civilization were seen in the works of thinkers such as Pythagoras and Empedocles in the 6th and 5th centuries BCE. One of the prominent contributors to these discussions is Theophrastus, a student and colleague of Aristotle, who lived between 371 and 287 BCE.

Theophrastus criticized the widespread practice of animal sacrifices in ancient Greek civilization. He argued that the best way for worshippers to engage in ritual gestures of worship was through offerings of pure intention or, alternatively, through the use of plants and crops. Theophrastus believed that animal sacrifice was a problematic practice for a number of reasons. Among these, he mentioned economic factors such as the high cost of animals, which made them unaffordable for people with limited financial means, as well as the inability of city dwellers to raise such animals and the difficulty in procuring sacrificial animals. However, these factors were not the primary reasons for Theophrastus's opposition to animal sacrifice. One of his main arguments was that offering such costly sacrifices was an attempt to bribe the gods, which he saw as a form of injustice and a mistaken belief that people could achieve their desires through such means. The primary rationale behind Theophrastus's opposition to the consumption of animal flesh and the practice of sacrifice was ethical. These ethical considerations stem from the belief in a kinship (oikeiotes) between humans and animals, the recognition of animals as sentient, intelligent and rational beings. Theophrastus regarded the sacrifice of animals as an unjust act because it both inflicted harm upon them and deprived them of their right to life. Notably, he based his arguments on moral and ethical considerations rather than religious or symbolic ones, given that he viewed the killing of animals as an act of injustice. This perspective is significant in that it broadens the concept of justice to encompass animals, thereby offering an early viewpoint suggesting that animals could be considered part of an ethical community.

Theophrastus argued that there is a relationship between humans and animals, which expresses kinship or belonging to the same group in certain aspects. The foundation of this kinship lies in both physical and psychological (based on abilities of soul) resemblances shared by humans and animals. While biological similarities such as skin, flesh and bodily fluids are emphasized on a physical level, commonalities in psychological characteristics such as emotions, thoughts, appetites, perception and rationality come to the forefront in a psychological sense. Theophrastus's consideration of these similarities on the basis of psychological abilities highlights the idea that animal behaviors may be not only instinctive but also related to rationality. This approach offers a broader perspective on the mental capacities of animals. Theophrastus's particular emphasis on the fact that plants, unlike animals, do not feel pain and his views on the physical and psychological capacities of animals taken together indicate that he favored a vegetarian lifestyle.

Theophrastus' ethical view of animals is not limited to a pain-centered approach, such as utilitarian or animal welfare ethics. Instead, it is in line with current theories that emphasize the importance of recognizing the inherent value of animal life. His ethical framework requires humans not only to refrain from harming animals but also to recognize and protect their right to life. Theophrastus' approaches provide an early philosophical basis for the idea that animals can also have a moral status, extending the scope of justice beyond anthropocentric limits.